
UNIVERSITY
OF DEBRECEN
FACULTY OF
HEALTH
NYÍREGYHÁZA



ACTA
MEDSOC
VOLUME 3.
2012

Az utolsó vacsora az Újszövetségi Szentírásban

Gánicz Endre

Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Szentírástudományi Tanszék

Abstract. The Last Supper in the New Testament.

The narrative of the Last Supper presents two important events: the statement of the tradition of Jesus and the foundation of the Eucharist. Aside from the fact whether the Last Supper coincides with the Jewish paschal meal or not, it is certain, that it is the paschal fest of Jesus Christ of his own. During the Supper the twelve apostles, who were the closest to Him, in the form of bread and wine actually took His body and blood, because the word of the God is powerful. Jesus enunciated that He voluntarily offers his life for everybody in the name of the New Testament, which ensures everybody the possibility of salvation.

Keywords: Last Supper, Jesus Christ, sacrifice, love, New Testament

DOI: 10.19055/ams.2012.3/4-5/6

Bevezetés

Az utolsó vacsora fogalmát minden művelt, akár nem hívő ember is ismeri, hiszen az általános műveltséghez hozzátartozik az is, hogy Jézus Krisztus életének fontosabb eseményeit ismerjük. Ha a Szentírás szövegét még nem is olvasta mindenki, a művészek által a történelem során sokszor megjelenített eseményt az emberek túlnyomó többsége ismeri. A kiemelkedő alkotások közé tartozik Leonardo da Vinci Utolsó vacsora című freskója, amely a Santa Maria delle Grazie kolostor refektóriumának falát díszíti 1498 óta. Ez a tanulmány arra hivatott, hogy az Újszövetségi

Szentírás szövegén - azaz a művészeket is inspiráló eredeti szövegen - keresztül, az utolsó vacsorára vonatkozó elbeszélés elemzése révén jobban megismerhessük az ott történeteket illetve Jézus Krisztus személyét.

Az utolsó vacsora perikópáját mindhárom szinoptikus evangéliumban megtalálhatjuk.¹ Ez az elbeszélés két részre osztható: Jézus elárulásának kijelentésére és az eucharisztia megalapítására. Jézus elárulásának története a negyedik evangéliumban, János evangéliumában is olvasható (Jn 13,2.21-30). Az eucharisztia megalapításakor elhangzott jézusi szavak a Korintusiakhoz írt első levélben (1Kor 11,23-25) - mint az erről szóló, legkorábban írásba foglalt tanúságtételben - szintén megtalálhatóak.

1. Az utolsó vacsora szinoptikus elbeszélése

1.1. A Jézus elárulásának kijelentéséről szóló rész

Márk evangéliumát - mint a legkorábban írásba foglalt evangéliumot - alapul véve a következő elemek fordulnak elő az első részben (vö. Mk 14,17-21): este, tizenkettő, étel fogyasztása, Jézus kijelentése az elárulásáról, a tanítványok szomorúsága és kérdezősködése, Jézus válasza: „aki velem egyszerre márt a tálból”, Jézus kijelentése az áruló helyzetéről. Máté szövegtöbblete (vö. Mt 26,20-25) ennek az első résznek a végén kiemeli Júdás kérdését: „Csak nem én vagyok az, Rabbi?”, valamint Jézus választát: „Te mondtad.” Lukácsnál (vö. Lk 22,21-23) valószínűleg a fordított sorrend miatt - előbb található az eucharisztia alapítása csak aztán az elárulásról szóló versek - kimarad az este, a tizenkettő, az étel fogyasztásának megemlítése ebben a részben. Lukács szövege eltér még abban is, hogy nem Jézust kérdezik a tanítványok, hanem egymást.

Mk 14,17-21 egysége - megszokott módon - egy Márk evangélistától származó időmegjelöléssel és a „tizenkettő” megnevezésével kezdődik. Az evangélista számára az volt elsődleges, hogy az esemény részeseként a „tizenkettő” egészét, csoportját mutassa be, annak ellenére, hogy Jézus már kettőt előre küldött. Valószínű az is, hogy a 20. versben az „egy a tizenkettő közül” kifejezés is Márk betoldása. Annak ellenére, hogy nagyon rövid ez az egység, egy két részre bontható, eredetileg önálló hagyomány meglétére következtethetünk. Az egyik (18-20 v.) az étkezés során elhangzott jézusi kijelentést tartalmazza, hogy elárulják, míg a másik (21. v.) átkot és figyelmeztetést tartalmaz. Az étkezés jelenetébe két nem Márktól, hanem az önálló hagyományt szerkesztőtől származó kiegészítés is került, amelyek összefüggésben állnak: maga az étkezés, illetve az „aki velem eszik” a 18. versben. Ez utóbbi kicsit tompítja az eredetileg sokkal hangsúlyosabb, 20. versben található „aki egy tálba mártogat velem” sajátosságát.

¹Vö. Mk 14,17-25; Mt 26,20-29; Lk 22,14-23

A 21. v. három részre osztható: 1. az esemény leírása; 2. az eseményt kiváltó személy megátkozása; 3. az eseményt kiváltó személy megbüntetése. Ebben hasonlóságot találunk a Lk 17,1-ben található leírással. Ugyanakkor eltérés is mutatkozik az 1. pontban: Márknál ötvöződik az Emberfia szabad cselekedete az isteni elrendeléssel. Az Emberfia titulus az esemény leírásában a 2. szerkezeti részből származik, ami szintén megerősíti azt, hogy a keresztény közösséget érdekelte Júdás helyzete.

A 14,17-21 egységében előforduló, étkezésre utaló igék egyértelműen arra helyezik a hangsúlyt, hogy az áruló egy bensőséges asztalközösség tagjai közül kerül ki. A szöveg - a szájhagyomány útján továbbadott perikópákra jellemző módon - nem tér ki a részletekre, de rögtön az étkezés leírásába kezd. Ami hangsúlyos, az nem más, mint Jézus szava, melyet kiemel a „bizony” kifejezés. A szövegkörnyezet alapján tudjuk csak azt állítani, hogy a húsvéti vacsoráról van szó, hiszen két tanítványát azért küldte előre Jézus, hogy előkészítsék a termet a húsvéti vacsorához. Az *anakeiszthai* ige (jelentése: asztalhoz telepedni) önmagában még nem vonatkozik ünnepélyes étkezésre, annak ellenére, hogy Márk már csak egyszer, Heródes Antipász ünnepi lakomájára használja ezt az igét. Az elárulással kapcsolatban egyértelmű, hogy Jézus nyilvános működéséhez koherensen nem a személyt, hanem a tettet ítéli el. A tettet tovább súlyosbítja azonban az, hogy egy olyan személy követi el, aki a Jézust követő tanítványok köréhez tartozik: „egy közületek”.

A Zsolt 41,10-re való utalás az asztalközösségről és annak megszűnéséről szól, ami jelen helyzetben Jézus és a csupán körülírással jelölt Júdás között megtörtént. Épp az áruló személyének körülírása miatt a tanítványok reakciója a bizonytalanság és a szomorúság. A dogmatikai jelentéssel bíró isteni rendelkezés, amely nem figyelmeztetés akart lenni Júdás vagy a tanítványok számára, nem zárja ki a bűnt és az az iránti felelősséget.² János apostol és evangélistával ellentétben (vö. Jn 13,26) Márk a még konkrétabb bejelentés során sem fedti fel az áruló személyét, később a távozását sem írta le. Az asztalközösséget hangsúlyozó egy tál említése (*eisz to hen trüblion*) nem támasztja alá, de nem is cáfolja azt, hogy húsvéti vacsoráról lenne szó.

A 21. v. eufémizmussal fejezi ki az Emberfia halálát (*hüpagein* jelentése: elmenni), ami itt az Isten akaratának saját sorsára vonatkozó elfogadását jelenti. Az átok az Emberfiát kiszolgáltatóra vonatkozik, akit az átok formulákban általában „az az ember” megjelöléssel illetnek. Márk szövegében az átok nem jelenti feltétlenül a kárhozat bejelentését.

A tizenkettő hangsúlyozása révén Márk evangélista arra akarja felhívni az olvasók figyelmét, hogy a Jézushoz való szoros tartozás sem mentheti meg az embert a hitelhagyástól.³

Mt 26,20-25 leírása Márkén alapul, de a 25. v. szövegtöbbletéből⁴ is világosan látszik, hogy Júdás az, aki csupán Rabbinak, mesternek, tanítónak és nem Küiri-

²Vö. Dér Katalin - Jorsits Attila, *Beavatás Márk evangéliuma*, Budapest 2011, 321.

³Vö. Gnilka, Joachim, *Márk*, Szeged 2000, 758-765.

⁴Mt 26,25: „Ekkor megszólalt Júdás, aki elárulta őt: »Csak nem én vagyok az, Rabbi?« Ő azt felelte neki: »Te mondtad.«”

osznak, Úrnak nevezi Jézust, mint ahogy azt a többi 11 apostol teszi, akik ezáltal elismerték azt, hogy Jézus az életük Ura.⁵

Lk 22,21-23 a vacsora elbeszélése után mutatja be a másik két szinoptikussal szemben⁶, hogy Jézus és az áruló keze egy asztalon van. Nem az asztalközösséget kifejező tálat említi, - mint Márk és Máté -, hanem csupán az asztalt, jobban előtérbe állítva a tökéletes asztalközösség hiányát.⁷

János evangéliumában a lábmosásról és a búcsúbeszédéről szóló részben (vö. Jn 13,1-17,26) találhatjuk meg Jézus elárulásának kinyilatkoztatását, legkorábban a 13,2-ben, amely szintén étkezés során mutatja be, hogy az ördög sugallatára mit fog tenni iskarióti Júdás. A 13,18-val megtörténik a téma átvezetése, amelyet a 21-30. vers között fejt ki az evangélista. A Jézus kiszolgáltatására (*paradidómi* ige) használt ígét János használja a zsidókra és Pilátusra is, amikor azok a rómaiaknak illetve a hóhéroknak adták át Jézust. A Sátán kifejezés (vö. 27. v.) ebben a részben szerepel csupán a negyedik evangéliumban, de a „belemenni” (*eiszerkhomai eisz*) ígével együtt sem akar a gonosz lélekre vonatkozó különleges tanítást adni. János szimbolikájának tudható be az a rövid megjegyzés: „Akkor pedig éjszaka volt” (vö. 30. v.), amivel inkább a Júdásban végbemenő eseményeket akarta jelölni, mintsem pusztá idő megállapítást végezni. A szeretett tanítvány - János evangélista - Péter kérdésére kérdezte meg Jézustól, hogy ki az áruló közülük, mire itt János evangéliumában Jézus egy bemártott falattal jelezte, ki az, aki elárulja. Mind a mai napig előfordul Keleten, hogy a házigazda étkezés közben egy bemártott, finom falatot tesz a vendég szájába. A tanítványok értetlensége - Jézus ezen kijelentésére „Amit tenni fogsz, tedd meg hamar!” - két húsvéthoz kötődő szokás lejegyzésére is alkalmat biztosít: a szegények megsegítését, illetve a húsvéti vacsorára való bevásárlás tényét. Ezzel a sajátos kronológia ismét megerősítést nyer.⁸

1.2. Az eucharisztia alapításáról szóló rész

Mind Jézus tetteiből, mind az ő igehirdetéséből világos, hogy az asztalközösség milyen fontos szerepet töltött be nála, aki tökéletesen azt élte meg, amit hirdetett.⁹ Ennek a résznek a megértéséhez szükséges arra a tényre is figyelni, hogy az értelmezések sokféleségét nagyon gyakran a felekezeti hovatartozás határozza meg. Az utolsó vacsorát - a szinoptikusok leírását követve - a kutatók egy része húsvéti vacsorának tekinti, míg a többség ezzel szemben foglal állást az első század végén keletkezett János evangélium alapján.

Az utolsó vacsorára mint húsvéti vacsorára tekintők érvei az alábbiakban foglalható össze: 1. Az utolsó vacsora este történt és belenyúlt az éjszakába¹⁰, ahogyan

⁵Vö. da Spinetoli, Ortensio, *Máté az egyház evangéliuma*, Szeged 1998, 701-705.

⁶Vö. Ernst, Josef, *Lukács Egy teológus portréja*, Győr 2010, 62.

⁷Vö. da Spinetoli, Ortensio, *Lukács a szegények evangéliuma*, Szeged 2001, 678.

⁸Vö. Schwank, Benedikt, *János*, Szeged 2001, 428-433.

⁹Vö. Egger-Wenzel, Renate - Ernst, Michael (szerk.), *Herders Neues Bibellexikon*, Freiburg 2008, 3.

¹⁰Vö. Mk 14,17; Jn 13,30

az kötelező volt a húsvéti vacsorára vonatkozóan. Abban a korban a zsidók rendszerint délután fogyasztották a napi fő étkezésüket. 2. A húsvéti vacsora szimbolikus jelleggel bíró vacsora volt, amely éppen ezért eltért a hétköznapi ételektől. A kenyértörést megelőzte az előétel, amely az Istentől kapott szabadságot szimbolizálta.¹¹ 3. Ahogy Jn 13,29-ben is olvashatjuk, a kivonulás éjszakáján szokás volt a szegények megsegítése. 4. A húsvéti vacsorán kötelező volt a bor fogyasztása, mint ahogy az az utolsó vacsorán történt. 5. Mk 14,26 és Mt 26,30 is megemlíti, hogy a vacsorát egy himnusszal fejezték be, ami könnyen azonosítható a 114. vagy 115-118. zsoltárból álló *hallél* imádság második részével, ami a húsvéti vacsora befejező része volt. 6. Utolsó érvként sorolható fel az utolsó vacsora húsvéti vacsorával való azonosítására, hogy Jézus kenyér és bor felett elmondott szavait valószínűleg a kivonulás *haggadája* ihlette, amely során a házigazda elbeszélte a kivonulás történetét, miközben elmagyarázta az ott fogyasztott étel-ital szimbolikus jelentését is.

Az ezt a véleményt és érveléssort ellenzők a következőket állítják: A felsorolt érvek jó része egy ünnepélyes zsidó étkezés jellemzői is lehetnek. Továbbá: Jeruzsálem és a *hallél* említése csupán redakciós része az elbeszélésnek. 2. Az éjszakai étkezés oka lehetett az is, hogy Jézus elfogatása előtt biztonsági okból gyűltek össze éjszaka, így nem feltétlenül a húsvéti vacsora megülése lehet az éjszakai találkozás oka. 3. A húsvéti vacsora megülése családi ünnep volt, amelyen nemcsak a férfiak, hanem a nők és gyerekek is részt vettek. Ez utóbbiak közül épp a legkisebb kérdezte a családfőt, mit is ünnepelnek aznap. A családi ünneppel szemben Jézus csak a tizenkét apostollal osztotta meg ezt a vacsorát, csupán férfiakból álló közösséggel. Jézust sem mutatják be az evangéliumok családfőként, aki az utolsó kehelyre mondott áldást rendszerint egy megtisztelt férfi vendég részére engedte át. 4. A húsvéti vacsorát nagyon részletesen szabályozó isteni parancsnak megfelelően élesztő nélküli kenyeret kellett fogyasztaniuk ezen az éjszakán. Ennek a görög megfelelője a görög *azyma* főnév lenne, ehelyett az *artos* főnevet találjuk, ami kenyeret jelent. 5. Nem találhatunk egyik újszövetségi leírásban sem említést a húsvéti bárányról, sem a keserű fűről. 6. A húsvéti vacsorán mindenkinek saját boros kupája volt, míg az evangéliumi elbeszélés egyetlen, közös kehelyről beszél. 7. A Mk 14,1-2 helyes kronológiája (két nappal a kivonulás és a kovásztalan kenyér ünnepe előtt) szemben áll Jézus letartóztatásának későbbi leírásával (Mk 14,43-50). 8. Több olyan esemény is van, amely valószínűleg nem történhetett meg ezen az ünnepi napon (Niszán hó 15-én): fegyverviselés (vö. Mk 14,43; Mt 26,47; Mk 14,47-49; Mt 26,51-55), a szanhedrin gyűlése és Jézus halálra ítélete, Cirenei Simon mezőről érkezése, Jézus temetése, valamint a halotti golycs megvásárlása. 9. Jézus utolsó vacsorája apostolaival nem egy húsvéti vacsora volt, hanem vagy egy *kiddús* vagy egy *habúrá*, esetleg egy ünnepélyes zsidó étkezés. Sok közös vonás figyelhető meg az esszénusok ünnepi étkezése és az utolsó vacsora között. De a legvalószínűbb az, hogy a húsvéti vacsora egy *tódá* volt, vagyis egy olyan liturgikus étel, amelyet az imádság és az igehirdetés szavai követtek, de nem szerepelt ebben feltétlenül

¹¹Vö. Mk 14,20; Mt 26,23; Jn 13,26

áldozat. 10. Kérdésként merült fel, hogyan történhetett meg az, hogy az évenként egyszer megült húsvéti vacsorát az Egyház rendszeresen megünnepelte.

Természetesen azok a kutatók, akik fenntartják az utolsó vacsora húsvéti vacsorával való azonosságát, igyekeztek ezeket az ellenvetéseket megválaszolni. 1. Kétségtelen, hogy az *artos* görög főnevet a kovásztalan kenyérré is lehet használni, mint ahogy az is, hogy ezek az evangéliumi elbeszélések a korai egyház kultikus megfogalmazását használják. Innen pedig egyértelmű, hogy az volt fontosabb, amit Jézus mondott és nem az, hogy mi található a húsvéti vacsora előírásában. 2. A felsorolt események (fegyverviselés, a szanhedrin gyűlése és Jézus halálra ítélése, Cirenei Simon mezőről érkezése, Jézus temetése, valamint a halotti gyolcs megvásárlása) mind megtörténhettek ünnepnapon: katonák és magánszemélyek is saját maguk megvédésére viselhetek fegyvert szombaton és ünnepnapokon is. A Második Törvénykönyvben felsorolt módon, néhány kivételes esetben, (mint például hamis próféták esetén) megengedték a kivégzést is ünnepnapon. Ráadásul Jézus korában a kivégzés a rómaiak fenntartott joga volt. Cirenei Simon mezőről érkezése nem jelenti azt, hogy ünnepnapon dolgozott, hiszen még elég korán volt ahhoz, hogy napi munkáját befejezhette volna. Valószínűbbnek tűnik, hogy - amennyiben zsidó volt - a templom reggeli szolgálatára igyekezett. Általános értelemben szombatokon és ünnepnapokon tilos volt adni-venni, de ezen törvényi előírás alól is voltak kivételek, amelyek a valós szükséghelyzetekhez tartoztak, mint például a halál esete. 3. A *kiddús* egy olyan áldó imádság, amelyet a házigazda mondott egy pohár bor felett, amit aztán ő és vendégei fogyasztottak el a szombati vagy egy ünnepi étkezés kezdetén. Az előbbi mindig pénteken naplemente után és sohasem előtte történt. A *habúrá* vallási közösséget jelent, amely azonban nem merült ki csupán kultikus eseményekben, hanem hozzátartozott a mózesi törvény betartása, az adó megfizetése, különleges rítusok betartása, a körülmetélkedés, elkötelezettség, stb. Jézus és a tanítványai azonban nem alkottak ilyen közösséget. 4. Nem lehet kétséget kizáróan bizonyítani, hogy az utolsó vacsorára az esszénus étkezés hatással lett volna, hiszen a fellelhető három forrás eléggé hiányos. Fontos eltérés a kettő között, hogy az esszénusok naponta kétszer fogyasztották az ételt és sohasem este. Az is biztos, hogy nők ott nem lehettek jelen, míg az utolsó vacsora esetén ezt nem lehet kizárni. Az áldások, imádságok és tanítások sorrendjei sem egyeznek meg a kettőben. Az esszénus étkezésnél bárki is volt jelen, mindig egy pap adta az áldást. Abban sem lehetünk biztosak, hogy az esszénusok fogyasztottak bort ezeken az étkezéseken. Viszont azt, hogy az utolsó vacsora *tódá* lenne, valós lehetőségként kell számon tartani.

Arra a kronológiai eltérésre, ami az utolsó vacsora időpontjára vonatkozóan a szinoptikus evangéliumok és János evangéliuma között fennáll, nagyon sok magyarázat született: Jézus megelőlegezte a kivonulás ünnepét; több időpont létezett a húsvét ünnepére, mert a galileaiak nem tudták pontosan meghatározni a telihold idejét; a jeruzsálemi zsidók későbbre helyezték a húsvétot, hogy ne legyen két egymást követő pihenőnap. Billerbeck két naptárra vezette vissza a kérdést, amelyek a farizeusok és szadduceusok vitája miatt jöttek létre és a Holdnaptár és a Naphoz

igazodó naptár közötti különbség kiegyenlítése miatt további napok hozzáadását igényelte. A XX. század közepe táján megjelent tanulmányorozatban Annie Jaubert francia kutató szintén két naptárról beszél. Az egyik a hivatalos, papi naptár, amelyről a héber nyelven írt, Kr. e. 2. századból származó Jubileumok könyve tudósít. Mivel egy év ebben a naptárban 364 nappól, négy 91 napos negyedévből áll, a liturgikus ünnepek minden évben ugyanarra a napra esnek: Niszán hó 15-e minden évben szerdára esik, így a pászka-vacsorára kedden este, naplemente után került sor.¹² A másik naptár a Qumránban és talán Galileában is használt Naphoz igazodó naptár. János a hivatalos jeruzsálemi szerint, míg a szinoptikusok a qumráni szerint mutatják be az eseményeket. Jaubert véleményét látszólag meggyőző érvelése ellenére sem sokan fogadják el. Hoehner azt feltételezte, hogy kétféle időszámítás létezett attól függően, hogy a napot estétől estig vagy napkeltétől napkeltéig számolták. Ez alapján magyarázza azt, hogy Jézus egy nappal korábban, Niszán hó 14-én tartotta volna az utolsó vacsorát, ami nem valószínű. Leaney szerint János evangéliumának történeti dokumentum jellegét sokan túlhangsúlyozzák, noha a négy evangélium közül ez rendelkezik a legnagyobb teológiai hangsúllyal. Jézust az Isten bárányaként mutatja be (vö. Jn 1,29), ami erősen hozzájárul ahhoz, hogy a szinoptikusokkal szemben ne azonosítsa az utolsó vacsorát a húsvéti vacsorával: Jézust éppen abban az órában adják át keresztre feszítésre, amikor a húsvéti bárányt a templomban feláldozzák (vö. Jn 19,14). Betániai megkenésére is akkor került sor, amikor a húsvéti bárányt kiválasztották (vö. Jn 12,1), valamint a húsvéti báránnyra vonatkozó előírás is beteljesedett Jézus keresztre feszítésekor: „Mert ezek azért történtek, hogy beteljesedjék az Írás: »Csontját ne törjék össze.« (vö. Jn 19,36; Kiv 12,46; Szám 9,12)¹³

Az utolsó vacsora időpontjára vonatkozó sok érv és ellenérv között nagyon nehéz eligazodni, s annak ellenére, hogy János evangéliuma készült el a legkésőbb (a Kr. u. 1. század végén), a szinoptikusok és János közül választva a legfiatalabb apostol művét kell a fellelhető források alapján hitelesnek tekintenünk. John P. Meier Jézusról szóló könyvében¹⁴ nagyon alapos értékelést követően jutott erre a következtetésre. Az mindenképpen biztos, hogy János pontosan tudósított arról, hogy a zsidó hatóságok Jézus Pilátus előtti pere előtt még nem fogyasztották el a húsvéti vacsorát, s ezért tisztának kellett maradniuk, így ők nem is mentek be Pilátushoz. Az is kétségtelen, hogy nem az ünnepen, hanem az előtte való napon feszítették keresztre Jézust, pontosan azon a napon, amikor a húsvéti bárányt a templomban leölték. Meier sem tudott azonban meggyőző választ adni arra, hogy a szinoptikusok miért beszéltek pászka-vacsoráról. Azt azonban el lehet fogadni tőle, hogy a kétféle hagyomány abban megegyezik, hogy a vacsora jellegét nem a pászka határozta meg. Mi miatt alakulhatott ki mégis igen korán az utolsó vacsora húsvéti

¹²Vö. Ratzinger, Joseph XVI. Benedek, *A názáreti Jézus Második rész A jeruzsálemi bevonulástól a feltámadásig*, Budapest 2011, 88-89.

¹³Freedman, David Noel (szerk.), *The Anchor Bible Dictionary Volume 4. K-N*, New York 1992, 234-237.

¹⁴Vö. Meier, J.P., *Marginal Jew. Rethinking the Historical Jesus I. The Roots of the Problem and the Person*, New York 1991, 372-433.

jellege? Meier válasza egyszerű, de lényegre törő: „Jézus tudta, hogy hamarosan meghal. Tudta, hogy a pászkavacsorát már nem költheti el. Mindennek teljes tudatában övéit egészen különleges utolsó vacsorára hívta meg, amely nem tartozott egyetlen zsidó rítushoz sem. Az ő búcsúja volt ez, amelyen valami újat adott, önmagát ajándékozta igazi bárányként, és ezzel megalapította a saját pászkáját.”¹⁵

Az új pászka megértéséhez - amelyben a régi teljes értelmet nyert - néhány őszövségi témát is röviden át kell tekintenünk.

1.2.1. A szövetség

Az egyiptomi szolgaságból népét kivezető Isten a Sínai hegnél szövetséget kötött velük. Saját kezdeményezéséből és akaratából választotta ki azt a népet, amelytől azt kérte, hogy csak Őt imádjá, csak neki szolgáljon, rajta kívül más Istent ne ismerjen. Miután a nép beleegyezett az Isten szövetségi akaratába, ünnepélyes szertartás végeztek, melynek során leölt bikák kiömlő vérének felét az oltárra öntötték - a kőoltár Istent jelképezte - a másik felével pedig a népet hintették meg, miközben Mózes ezeket a szavakat mondta: „Ez annak a szövetségnek a vére, amelyet az Úr megkötött veletek e szavak alapján!”¹⁶ Ez a szövetség biztonságot és alapot biztosított az izraelita nép minden tagjának, amelynek feltétele az volt, hogy ne térjen el a szövetségekötéskor vállalt dolgoktól.

1.2.2. Az áldozat

A Sínai hegyi szövetségekötés áldozati szertartás volt. Ez azonban nem egyedülálló, hiszen szinte az emberiség minden vallásában jelen van az istenségnek bemutatott áldozat. Az áldozatbemutatók célja sokszor az volt, hogy kielégítsék az istenek szükségleteit, lecsillapítsák haragját, esetleg az áldozatot bemutatók „lefizessék” az isteneket. Ez előfordulhatott az izraeliták között is, de az izraelita vallás hivatalos képviselői ezt elutasították, mivel tisztában voltak azzal, hogy az Istennek nincs szüksége semmilyen dologra, amit az ember adhat neki. Az áldozati szertartás célja az, hogy az ember az áldozat, mint ajándék által kifejezze az Isten iránti önatadó szeretetét. A nép áldozatának elfogadása az Isten részéről csak a szövetségben érthető meg. Izrael történetében a próféták sokszor figyelmeztették a választott népet, hogy az áldozataik teljesen hiábavalóak, ha azokat nem töredelmes és alázatos szívvel, jog és igazság szerint mutatják be az Úrnak.¹⁷

1.2.3. Az áldozati lakoma

Az áldozati szertartáshoz szinte mindig áldozati lakoma is társult. Ennek „alapanyaga” az áldozati állat Istennek felajánlott és a papoknak járó rész maradéka,

¹⁵Ratzinger, *op. cit.*, 91-92.

¹⁶Kiv 24,8c

¹⁷Vö. Ám 5,21-24

amelyet visszkapott a felajánló. Ez azonban már nem közönséges, hanem az Istentől visszkapott étel, amelynek elfogyasztása egységet, közösséget hozott létre az Isten és a felajánló között. A hétköznapi étkezés is óriási jelentőséggel bír az ember számára: külső energiaforrást, ételt kell igénybe vennie, hogy az élethez, az életben maradáshoz szükséges energiához jusson. Ugyanakkor az étkezés közösségi dimenzióval is rendelkezik, hiszen ha az embernek módjában áll, másokkal eszik.

1.2.4. Az emlékünnepe

Az izraelita áldozati szertartások a sok hasonlóság mellett abban térnek el a pogány áldozati szertartásoktól, hogy azok az Isten kinyilatkoztatásával és tetteivel állnak kapcsolatban, amelyekkel az Isten megmutatta irántuk való szeretetét és irgalmát. A szertartások során ezeket az isteni tetteket és szavakat idézik emlékezetükbe. A legkiemelkedőbb példa erre az egyiptomi szolgaságból való szabadulásra emlékezés, a húsvéti bárány szertartása. Az ünnepet megelőzően Niszán hó 13. és 14. között az egész házat átkutatták, hogy a kovászos kenyeret megtalálják, amit ha 14-én 11-ig nem fogyasztottak el, akkor délben el kellett égetni.¹⁸ Niszán hó 14-én este a Templomban aznap feláldozott bárányt családonként fogyasztottak el, emlékezve a szolgaság földjéről való szabadulásra. A vacsora menete a következő volt: a családfő asztali áldását követően egy pohár bort ittak, majd kesernyés salátát fogyasztottak piros mártással, melynek szimbolikus értelme volt. A saláta a keserű szolgaságra, a piros mártás a piros téglákra emlékeztette őket, amelyet a kényszermunka során kellett készíteniük. Az emlékezést segítette még az események konkrét felidézése, amelyet a legfiatalabb gyermek azon kérdésére: „Mit jelent ez a szertartás?“, a családfő válaszolt meg a kivonulás eseményeinek felidezésével. A báránypecsenye emléke annak a báránylakomának, amelyet a tizedik csapás éjszakáján fogyasztottak az Isten angyala pusztításától megkímélt izraeliták. A kovásztalan kenyér pedig az idő rövidsége miatt megkeletés nélkül készített kenyér emléke, ugyanakkor a pusztai vándorlás mannájára is utal. A magyarázat után a 113. és 114. zsolttárral magasztalták az Isten, majd pedig ittak még egy pohár bort, aztán kezdték a lakomát. A családfő a kezébe vett egy kovásztalan kenyeret, mondott egy imát, legtöbbször a következő szavakkal: „Magasztaltassál, Urunk, Istenünk, a világ királya, aki megcselekszed, hogy a föld kenyeret teremjen.”¹⁹ Ezt követően a házigazda megtörte a kenyeret, evett egy falatot és a többieknek is adott egy-egy falatot. A bárány és minden más étel elfogyasztása után a családfő poharát ismét megtöltötték borral, amelyet egy hálaadó ima után kiivott, mint ahogy mindenki más a sajátját. Végül a 115-118. zsolttár imádkozásával zárult az ünnepi lakoma. Ez a lakoma tehát az egyiptomi szolgaságból való megszabadulás emlékünnepe, amely során az Isten Izraelt megmentő tetteire való emlékezés mellett annak a megváltására is sor került, hogy ez az Isten az, akinek a támaszára a jelenben is igényt tartanak. Az ősökkel kötött szövetség alapján az Isten irgalma és hűsége a biztosí-

¹⁸Vö. Haag, Herbert (szerk.), *Bibliai lexikon*, Budapest 1989, 660.

¹⁹Cserhádi Sándor, *Pál apostolnak a korinthusiakhoz írt első levele Fordítás és magyarázat*, Budapest 2008, 510.

téka ezen kérés meghallgatásának. Sok imádság ezt az alapmotívumot tartalmazza: az ősökre való tekintettel, a nekik tett ígérek alapján az Isten ne számítsa be az utódok vétkeit és legyen irgalmas velük. Nemcsak a múlt és a jelen, hanem a jövő is hozzátartozik az emlékünneplényegéhez: az emlékünneplény célja, hogy siettesse a messiási kor eljövételét.

1.2.5. Az új szövetség

A Sínai hegyenél kötött szövetség két alanya nem egyenrangú: az izraelitáknak üdv-történetük során meg kellett tapasztalniuk, hogy az Isten hűségével szemben az isteni jótéteményekre nagyon gyakran hűtlenséggel, törvényszegéssel válaszoltak. A prófétai figyelmeztetések, mint pl. Jeremiás korszó-törése, Ezekiel levágott hajfürtjeinek elégetése, mind a büntetés bekövetkeztét erősítették meg. Akkor, amikor Jeruzsálem elesett, az Isten prófétáin keresztül vigasztalta a népet: egy új és örök szövetséget fog kötni velük, amelyet az ember nem törhet meg. Ekkor az Isten megbocsátja bűnüket, új szívet ad nekik, saját Lelkét helyezi beléjük, hogy mindnyájan megismerjék az Urat.²⁰

1.2.6. Az Úr szolgálja

Deutero-Izajás négy énekben mutatta be azt a szolgát, aki prófétai és királyi vonásokat ötvözve már anyja méhétől fogva kiválasztott és Isten Lelke tölti el. A maga büntelen volta ellenére „... őt a mi vétkeinkért szúrták át, a mi bűneinkért törték össze; a mi békességünkért érte fenyítés, és az ő sebe által gyógyultunk meg.”²¹ Ő az Isten üdvösségének közvetítője minden nemzetek számára. Sok magyarázat látott már napvilágot arra vonatkozóan, hogy a próféta eredetileg ki(k)re gondolt a szenvedő szolgáról jövendőlvé. Az azonban kétségtelen, hogy az ősegház szilárd meggyőződése szerint ez a szolga nem más, mint Jézus Krisztus.

1.2.7. Velünk az Isten

Az önmagát kinyilatkoztató Isten transzcendens, ugyanakkor felfoghatatlan módon közel is van az emberhez. A kinyilatkoztatás sátrában, majd a jeruzsálemi templomban lakó Istent azonban mégsem lehet megfogni. Krisztus szerette az Isten házát, de elutasította azt a régi áldozati kultuszt, amely az elszertartásodozás és a hamis külsőségekben való bizakodás veszélyének volt alanya. Új módon van velünk az Isten, nem egy építményben, hanem az Isten-ember Jézus Krisztusban. Ő az Immánuél, a „Velünk az Isten”, aki megváltó halálával megnyitotta számunkra az Édenkert ajtaját.²²

²⁰Vö. Jer 31,31-34

²¹Iz 53,5

²²Vö. Nemeshegyi Péter, „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre..” *Az eukarisztia teológiája*, Szeged 1994, 13-23.

1.2.8. A szöveg története

Az eucharisztia alapításának szavait négy helyen találhatjuk az Újszövetségi Szentírásban: mindhárom szinoptikus evangéliumban és az első Korintusiakhoz írt levélben. Az eltérő szövegeket két csoportra oszthatjuk. Az egyikbe a Máté és Márk evangéliumában található szöveg tartozik, míg a másikba Lukács evangéliuma és Pál apostol levele. A hasonlóság, az ünnepélyes formula arra enged következtetni, hogy az ősegyház liturgikus gyakorlatában jelen volt már, amikor írásba foglalták. Ezt erősíti meg az a tény is, hogy Pál azt írja, hogy „az Úrtól” kapta, amit átadott nekik. Itt nem magán kinyilatkoztatásra, hanem egyházi hagyományra kell gondolnunk, mivel a nemzetek apostolatától függetlenül keletkezett iratokban is megtalálhatók. A Lukácsal való azonosság onnan származik, hogy Pál apostol abból a síriai Antióchiában élő keresztény közösségből indult missziós utakra, amelyből Lukács evangélista származott. Lukács és Pál szövege nem függ egymástól, s mindkettőn érezhető, hogy a Jézus korában beszélt hétköznapi nyelvből, arámból készült fordítások, amelyek Antióchiában az úrvacsora-szövetség típus 40-es években használt formájának tanúi. Márk szövege független ettől a két szövegtől, viszont Máté szövege Márkén alapszik.²³ A négy szöveg hasonlóságának oka az utolsó vacsora elbeszélésének Krisztus feltámadása és mennybemenetele utáni továbbadása arám nyelven.

A négy szövegváltozat egyike sem egyezik meg a másikkal szó szerint. Lényegileg mind magában hordozza a test és vér külön történő említésével a Jézus erőszakos halálára való utalást. A sóma (héber *básár*, arám *bisrî*) nem csak a testet jelenti, hanem az egész embert. A vér (görög *haima* - héber *dám*) az élet hordozója, ami által az Isten az életet akarja adni az embereknek. Az „értetek” kifejezés inkluzív értelmű - mint ahogy a „sokakért” is -, azaz mindenki jelentéssel bír. Ezt erősíti meg, hogy az emlékezetre vonatkozó, cselekvést kifejező igét a folyamatos cselekvést, ismétlődést kifejező imperativus praesens igealakban találhatjuk. Ezzel megegyező jelentéssel bír a Máté szerinti „egyétek”, amely lényegi részesevést jelöl.

1.2.9. Az utolsó vacsora értelme

Jézus a tanítványaival családtként ült asztalhoz, ahol Krisztus volt a családfő. Eljött az „órája”, hogy ő, mint Úr és mindenki szolgája feláldozza az életét. Az „áldásmondás” és a „hálát adás” a kétféle szövegváltozatban ugyanarra utal: Jézus az Atyát magasztalta és nem a kenyeret áldotta meg. Majd megtörte és anélkül, hogy evett volna belőle, odaadta tanítványainak a következő szavakkal: „Vegyétek ez testem, mely értetek adatik. Ezt tegyétek emlékemként.” Valószínű, hogy a maga teljességében nem fogták fel a tanítványok, miről is van szó, amikor a jézusi tanítást követően a vörös borral teli kelyhet kezébe vette, Istent magasztaló imát mondott, majd anélkül, hogy ivott volna belőle a tanítványainak adta ezekkel a

²³Lásd a két forrás elméletet, in Thorday Attila (szerk.) *Jeromos Bibliakommentár II. Az Újszövetség könyveinek magyarázata*, Budapest 2003, 29-41.

szavakkal: „Ez a kehely az új szövetség véremlében, mely sokakért kiontatik.” Halálát megjövendölve utalt egy új életben bekövetkező találkozásra.

1.2.10. Közös estebéd Jézussal

Nyilvános működése során Jézus sokszor étkezett együtt másokkal. Nem a társadalom felső rétege vagy a vallásos elit volt részese az asztalközösségének, hanem az általuk lenézett és megvetett emberek: vámosok, bűnösök, mint pl. Zakeus. Az apostolok sem voltak tökéletes emberek, de Jézus mégis velük, a nyilvános működés java részét vele át- és megélő apostolokkal osztotta meg az utolsó vacsorát. Annak ellenére, hogy a kereszttől elmenekültek, mégsem szakadt meg az asztalközösségük Krisztussal, amit elsősorban Lukács apostol jegyzett fel.

1.2.11. Jézus, az Úr szolgája

Az utolsó vacsorán végbevitt jézusi cselekedet szimbolikus, prófétai tett²⁴, melynek során Jézus odaadja önmagát, életét. Az arám *bisrî*, „testem” szó ugyanis nemcsak húst jelent, hanem elsősorban a halandó embert is. A vörös bor szétoztása pedig vértanúságát jelzi, mely által a sokaság bűnbocsánatban részesül. Az „adatik” és „kiontatik” igék passzív igenemű alakjai Istenre utalnak, mint végső okra. Jézus így vált az atyai szeretet végletekig elmenő kinyilatkoztatójává. Jézus ezzel a prófétai tettel magára vette az izajási „Úr szolgájának” szerepét, önként ajánlotta fel életét. Ahhoz, hogy Jézus maga új szövetséggé lehessen, ahhoz ki kellett ontania vérét az utolsó cseppig. Krisztus testének és vérenek átadásakor nem azt mondta, hogy „nektek adom”, hanem azt, hogy „értetek adatik”, illetve „értetek kiontatik”. Jézus Atyához való áldozati visszatérése minden ember javára, értetek történik.

1.2.12. Jézus a szövetségi áldozat

A páli-lukácsi szöveggel szemben Márk és Máté szövege nemcsak az Úr szolgájának gondolatkörét tartalmazza, hanem a Kiv 24. fejezetében leírt mózesi szövetségi áldozatát is. Mózes azt mondta: „Ez a vér a szövetségé”, míg Jézus: „Ez vérem, a szövetségé.” A birtokos személyrag különbsége jelzi azt, hogy itt már nem a bikák, az áldozati állatok, hanem Jézus vére által történik a szövetség megkötése. A márkai „test” és „vér” szavak párhuzama utal az ószövetségi állatáldozatokra, melyek következtében a hívő emberek a szövetség kegyelmében részesülhettek.

1.2.13. Jézus önmagát adja az újszövetségi áldozati lakoma ételeként-italaként

Mind a négy szöveg alapján állítható, hogy Jézus nemcsak szimbolikus tettet akart végrehajtani, azaz megmutatni, hogy ő az Úr szolgája, hanem adni is akart a tanítványainak. Ez az apostolok számára teljesen természetes volt, hiszen ők is gyakran

²⁴Vö. da Spinetoli, Ortensio, *Lukács A szegénység evangéliuma*, Szeged 2001, 672.

fogyasztottak az áldozati állatokból. Tudták azt is, hogy ez azt jelenti, hogy az Isten asztalközösségének, a szövetség kegyelmének lettek részesei. Ám az ószövetségi áldozatokkal szemben itt már csak egyetlen egy áldozat van, maga Jézus. Jézus, amikor új szövetséget alapított, akkor az újszövetségi áldozat evése és ivása által akarta az újszövetség kegyelmében részesíteni a tanítványokat. Mivel ő az egyetlen áldozat, ezért kellett testét és véréit étellé és itallá tennie, amelyet - mint Isten Fia - sokszor bizonyított hathatós szava által valósított meg. Testvévé lett a kenyér és vérévé a bor, mert az Isten Fia szólt. Ezeknek a szavaknak a kiejtése azonban igényli azt is, hogy teljesen altruista legyen, ne akarjon megtartani a maga számára semmit. Jézus nem a bonyolult jeruzsálemi szertartásokat, hanem a lehető legegyszerűbb módot választotta az újszövetségi áldozat megvalósítására. Melkizedekek alakjára emlékeztet, aki kenyeret és bort vitt Ábrahámnak és megáldotta őt.²⁵ Családi vacsora ez, amelyen a mindenkinek kijáró kenyeret és bort veszi magához az Isten házanépe. Az apostolok akkor biztosan meglepődtek, amikor Jézus azt mondta: „Igyatok ebből mindnyájan, mert ez vérem.” A zsidóknak tilos volt vért inniük, mert a vért az élet szállító eszközének tekintették, az élet ura pedig az Isten. Jézus azonban ezzel a tetteivel éppen azt akarta kifejezésre juttatni, hogy az új szövetségben az Isten életet ad nekünk, Krisztusban az ő saját életét. Jézus szentségi jelenléte a mi számunkra van jelen és nem elsősorban a kenyérhez és borhoz viszonyuló jelenlét.

1.2.14. Az újszövetség emlékűnepe

Jézus nemcsak az utolsó vacsorán részt vett apostolait részesítette az újszövetség kegyelmében, hanem azokra is gondolt, akik majd az ő szavukra hinni fognak benne. Ezért mondta: „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre!” Bár ez a mondat nem szerepel a márki-mátéi szövegben, mégis joggal feltételezzük, hogy tudatában voltak ennek a krisztusi parancsnak. Az ősegyház nem merte volna ezt tenni, ha Jézus nem hagyta volna meg ezt nekik. Ahogy az ószövetség idején a húsvéti báránycsoporthoz emlékünnepe volt, úgy lett az újszövetség emlékűnepe az Úr vacsorája.²⁶ Ekkor több dologra emlékezünk: az Atya szeretetére, mely egyszülött Fiát adta értünk; a Jézus szeretetét is bizonyító megváltó halálra és feltámadására. Ugyanakkor nemcsak az Atyára és Jézusra emlékezünk, hanem kérjük az Atyát, hogy ő is emlékezzen meg a mi tökéletes embertársunkról, s rá való tekintettel legyen irgalmas hozzánk, hiszen Jézus az üdvösségünk egyetlen reménye és biztosítója.²⁷ Ennek az emlékűnepek a legrégebbi elnevezése: „az Úr vacsorája”, ahol a Kyrios a feltámadt Krisztust jelzi. Másik elnevezése a „kenyértörés”, amelyet a kincsüket feltű hűvek az Isten házanépehez még nem tartozó emberek jelenlétében használ-

²⁵Vö. Ter 14

²⁶A görög „emlékezni” ige különböző, a teljes Szentírásban előforduló jelentésárnyalatainak összefoglalásához lsd. Tessarolo A., *Dizionario dei concetti biblici del Nuovo Testamento*, Bologna 1986, 990-996.

²⁷Kittel, Gerhard (szerk.), *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament Erster Band A -*, Stuttgart 1953, 351-352.

tak. Az örömmel megült kenyértörés, illetve a Krisztus halálát is magába foglaló Úr vacsorája ugyanazon valóság kifejezésére szolgál. Az újszövetség emlékünnepeinek múltat, jelent és jövőt magába foglaló dimenzióját Pál apostol így foglalja össze: „Mert amikor ezt a kenyeret eszitek, és ezt a kelyhet isszátok, az Úr halálát hirdetitek, amíg el nem jön.”²⁸

2. Szent Pál tanítása az Úrvacsoráról

Pál apostol minden levele alkalmi írás, amelyben a címzettek körében fennálló problémát igyekezett orvosolni. Valószínűleg efezusi tartózkodása során fejtette ki álláspontját a korintusiak körében kialakult helyzetről, amikor az eucharisztia alapításának szavait is lejegyezte. A korintusi egyházban az „erősek” azt gondolták, hogy mindent szabad, pl. részt venni a pogány isteneknek bemutatott áldozati lakomán is. Mivel ezek az istenek nem léteznek, Pál azt megengedi, hogy a piacokon forgalmazott áldozati húsból vásároljanak és fogyasszanak, mivel a bálványoknak feláldozott húsról nem ragad semmilyen káros erő, de azt semmiképpen sem tartja jónak, hogy a korintusi keresztények közül néhányan a pogány barátaikkal együtt pogány isteneknek bemutatott áldozati lakomán vegyenek részt. Pál okfejtése az isteni kinyilatkoztatást egységes folyamatnak tekintve a zsidó nép pusztai bűnbeesését és az azért járó büntetést előképnek és figyelmeztetésnek tartja a jelen helyzetre is. Így a keresztény, ha visszatér korábbi, bűnös életére, akkor pusztulás vár rá. Pál szerint a keresztény szentség nem mágia, hanem a krisztusi életre való képesítés forrása. Az Úr vacsorájával kapcsolatban kifejti: „Az áldás kelyhe, amelyet megáldunk, nem Krisztus vérében való részesedés? És a kenyér, amelyet megtörünk, nem Krisztus testében való részesedés? Mert egy a kenyér, s egy test vagyunk sokan, hiszen mindnyájan egy kenyérből részesülünk.”²⁹ Pál az eucharisziát az első keresztények által használt, zsidó eredetű kifejezésekkel illeti: „áldás kelyhe” illetve „kenyér-szegés”. A kenyérben és borban, mint Krisztus testében és vérében való részesedés által a keresztényben Krisztus él és ő Krisztusban. Ez azonban a keresztények egymással való viszonyát is jelzi: ugyanazt a kenyeret eszik. Ez a kenyér nem azért egy, mert az egész közösség egyetlenegy kenyérből eszik - ez több száz fő esetén elképzelhetetlen - hanem azért, mert az egyetlenegy Úr, azaz Jézus Krisztus testéből részesülünk. Pál apostol ebben a levélben kitér az eucharisziával kapcsolatos másik korintusi problémára is: a szeretetlakomákon történt visszaélések miatt a „kenyértörés” megcsúfolásáról volt szó. Pál kifejti, hogy ezek a lakomák nélkülözik a szeretetet, mivel a gazdagok dőzsölnek, a szegények pedig éheznek, nem valósul meg körükben a krisztusi szeretet, a Krisztust követő közösségi élet.³⁰ Ezért Pál így figyelmezteti őket: „Aki tehát méltatlanul eszi a kenyeret, vagy issza az Úr kelyhét, vétkezik az Úr teste és vére ellen. Vizsgálja meg tehát az ember

²⁸1Kor 11,26

²⁹1Kor 10,16-17

³⁰Vö. Freedman, David Noel, *The Anchor Bible Dictionary Volume 5. O-Sh*, New York 1992, 667.

önmagát, és úgy egyék e kenyérből és igyék a kehelyből, mert aki úgy eszik és iszik, hogy nem különbözteti meg a testet, saját ítéletét eszi és issza.”³¹ A nemzetek apostola a korintusiak körében előforduló nagyszámú betegség és haláleset okát is ebben látja. Tipikus páli megvilágításba kerül tehát az evangéliumokban megfigyelt tanítás az utolsó vacsoráról: az Úr halálát hirdeti ez a vacsora, mely a hívekre árasztja üdvözítő erejét. A Krisztus testében és vérében való részesedés által a hívek Krisztus testévé válnak. Ennek következménye, hogy élő hittel és szeretettel kell élniük egészen addig a napig, amíg az Isten lesz minden mindenben.³²

Befejezés

Az utolsó vacsora elbeszélése két fontos eseményt mutat be: Jézus elárulásának kijelentését illetve az eucharisztia megalapítását. Függetlenül attól, hogy az utolsó vacsora valójában egybeesett-e a zsidó pászka ünneppel vagy sem, az kétségtelen, hogy Jézus Krisztus saját pászka ünnepéről van szó. A vacsora során a Vele legszorosabb, legközvetlenebb kapcsolatban álló tizenkét apostol a kenyérben és borban az ő testét és vérért vette magához, mert az Isten szava hathatós szó, megvalósítja azt, amit kijelent. Jézus kinyilvánította, hogy önként adja oda az életét minden emberért, annak az új szövetségnek a keretében, amely mindenkinek biztosítja az üdvösség lehetőségét.

Irodalomjegyzék

- Cserháti Sándor (2008): Pál apostolnak a korinthusiakhoz írt első levele Fordítás és magyarázat. Budapest, Luther Kiadó.
- da Spinetoli, O. (2001): Lukács a szegények evangéliuma. Szeged, Agapé Kft. Ferences Nyomda és Könyvkiadó.
- da Spinetoli, O. (1998): Máté az egyház evangéliuma. Szeged, Agapé Kft. Ferences Nyomda és Könyvkiadó.
- Dér Katalin - Jorsits Attila (2011): Beavatás Márk evangéliuma. Budapest, Kairosz Kiadó.
- Egger-Wenzel, R. - Ernst, M. (szerk.) (2008): Herders Neues Bibellexikon. Freiburg, Verlag Herder.
- Ernst, J. (2010): Lukács Egy teológus portréja. Győr, Kairosz Kiadó.
- Freedman, D.N. (szerk.) (1992): The Anchor Bible Dictionary Volume 4. K-N. New York, Doubleday.
- Freedman, D.N. (szerk.) (1992): The Anchor Bible Dictionary Volume 5. O-Sh. New York, Doubleday.
- Gnilka, J. (2000): Márk. Szeged, Agapé Ferences Nyomda és Könyvkiadó.
- Haag, H. (szerk.) (1989): Bibliai lexikon. Budapest, Szent István Társulat Az

³¹1Kor 11,27-29

³²Vö. Nemeshegyi, op.cit., 24-50.

Apostoli Szentszék Könyvkiadója.

Kittel, G. (szerk.) (1953): Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament Erster Band A- . Stuttgart, Verlag von W. Kohlhammer.

Meier, J.P. (1991): *Marginal Jew. Rethinking the Historical Jesus I. The Roots of the Problem and the Person.* New York, Doubleday.

Nemeshegyi Péter (1994): „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre..” Az eukarisztia teológiája. Szeged, Agapé Kft. Ferences Nyomda és Könyvkiadó.

Ratzinger, J. XVI. Benedek (2011): *A názáreti Jézus Második rész A jeruzsálemi bevonulástól a feltámadásig.* Budapest, Szent István Társulat Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója.

Schwank, B. (2001): *János.* Szeged, Agapé Kft. Ferences Nyomda és Könyvkiadó.

Tessarolo, A. (1986): *Memoria,* In: Coenen, L. - Beyreuther, E. - Bietenhard, H. [szerk.], *Dizionario dei concetti biblici del Nuovo Testamento.* Bologna, Edizioni Dehoniane Bologna. 990-996.

Thorday Attila (szerk.) (2003): *Jeromos Bibliakommentár II. Az Újszövetség könyveinek magyarázata.* Budapest, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat.

... ● ...

Gánicz Endre teológus, Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Szentírásstudományi Tanszék